

שובה של הדמוקרטיה הישירה

לאט לאט ומבלי משים אנו חווים מהפך במבנה המסורתי של העשייה הדמוקרטית: בפרק הראשון בספר עסקנו במשמעות הריבונות במובנה הטריטוריאלי, ובהתאם לכך פרטנו את הרכיבים השונים של הריבונות הזאת בתחום החקיקה, הביצוע, השפיטה וכיו"ב. קיבלנו את התיזה של "האמנה החברתית" כפי שפרטו אותה הוגי הדעות: ג'ון לוק (1623 – 1704); תומס הובס (1588 – 1679); ז'אן ז'ק רוסו (1712 – 1778) וחבריהם. העלינו על נס את התיזה הבלתי מוכחת הזאת, שבני אדם חופשיים התאגדו יחד אי שם בנבכי ההיסטוריה, ובחרו להם נציגים שישלטו מטעמם. ההסבר המהותי הראשון לתיזה הזאת, היה הרצון לנתק את השלטון שהיה בידם של המלכים והנסיכים, מההילה הדתית שהעטירו עליו כדי להבטיח בכך את זכותם להוריש את המלוכה לצאצאיהם. אלה עשו זאת כדי להעמיק את אחיזתם בנתיניהם מכוחן של "שתי החרבות" זו החילונית וזו הדתית (על פי משנתו של האפיפיור גלסיוס הראשון – נפטר ב-496)*. הטיעון של הוגי הדעות הללו בדבר קיומו של ריבון, הוא העם, ועל העברת הסמכות הריבונית למושל נבחר – נועדה לקעקע את הגישה שזכותם של השליטים למשול ולהעביר את שלטונם לצאצאיהם מכוחה של סנקציה דתית או של כל סנקציה אחרת, וכי הריבון האמיתי הוא העם ולא מסורת ההורשה של המלוכה כצו אלוהי. בתחום הזה היה הישגם של הוגי הדעות הללו מכריע, וסלל את הדרך לדמוקרטיה אמיתית כפי שאנו מכירים אותה היום. אולם הוא לא פתר את שתי הבעיות המהותיות של הממשל הדמוקרטי:

- בראש ובראשונה, אורח התנהגותם של הנציגים הנבחרים לאחר שנבחרו ונטלו מהריבון (העם) את כוח ריבונותו למספר שנים נקוב (אורך הקדנציה שלהם). אורח התנהגות כזה, זכה לפירוט נרחב בספרו של ניקולו מקיאוולי (1469 – 1527) - "הנסיך", והוא ממשיך עד היום כדוגמת הסתאבותם של נציגים נבחרים כמו שאבס נשיא וונצואלה או ברלסקוני ראש ממשלת באיטליה.

(* תורת "שתי החרבות" נוסחה לראשונה על ידי האפיפיור גלסיוס, שקבע כי שי חרב שמימית – אלוהים/דת; וחרב ארצית – קיסר/מדינה. החרבות מקבילות ואין האחת פולשת לתחומה של השנייה. כשהנצרות התעצמה החלו האפיפיורים לטעון כי הדת היא מעל הקיסר. עוד יותר מאוחר טענו הוגי הדעות הדתיים כי שתי החרבות מצויות אצל האפיפיור, והוא המפקיד את החרב הארצית, חרב החולין, בידו של הקיסר כפיקדון זמני.

- העברת הריבונות לנציגים נבחרים (גם באורח דמוקרטי מלא) לא פתרה את אי יכולתם הפיזית או ההשכלתית של ההמונים הריבוניים לקחת חלק בשיקולים המביאים את נציגיהם הנבחרים לקבל החלטות או לחוקק חוקים. כל מה שיכול הריבון המודרני לעשות הוא לומר "כן" או "לא" למי שמעמיד את עצמו לבחירה כנציג.
- אולם בעוד הריבון (העם) יכול להשפיע על זהות נבחריו פעם בארבע שנים (או כל פרק זמן הקבוע בחוקה), הפכו הנבחרים ליעד הסתערות של בעלי אינטרסים עשירים, בצורת לוביסטים המשפיעים ישירות על הנבחרים. השפעה כזאת, גם אם היא מבוקרת על ידי החוק (כפי שמחייב למשל "חוק הלוביסטים" במדינת ישראל), לובשת צורה של עיוות שיקול הדעת של הנציג הנבחר, מכוחם של גורמי השפעה שונים שעיוות השוחד הוא אחד מהם.
- הסיבות להעדר יכולת כזאת של ההמון הריבון ברורים ומפורטים כדלהלן:
- אין אפשרות פיזית לשאול את דעתו של כל אזרח ואזרח במדינות בעלות אוכלוסיות של עשרות ומאות מיליוני אזרחים. השיטה הקרובה ביותר להתייעצויות עם הריבון היא שיטת משאלי העם, ובעיקר של אזורים קטנים כמו הקנטונים בשוויץ. אולם גם כאן הבעיות העומדות להכרעה מחייבות תשובות לאקוניות של **כן ולא**.
- קיימות הרבה החלטות המחייבות סודיות מירבית ולכן אי אפשר לפרטן בציבור.
- מלאכת הממשל היא מסובכת ומורכבת, ואפילו השליטים (הנציגים) עצמם לא מתמצאים בכל פרטי ההחלטות, אלא סומכים על מומחים המבררים להם את התבן מן המוץ. אין כל אפשרות להעמיד שירותים כאלה לרשות האזרחים, אם כי חלק מכך נעשה באמצעות התקשורת.
- למרבית האזרחים חסרה ההשכלה והידע המאפשרים להם לעסוק בנושאים העומדים על הפרק ולגבש דעה מוסמכת. זאת ועוד: מדרך הטבע טיבן של החלטות ממלכתיות שהן פוגעות בחלקים של האוכלוסייה, ולכן חוות דעתם לא תהיה אובייקטיבית, גם אם נצליח להגיע פיזית לכלל האוכלוסייה ולשאול את דעתה.
- את הניסיון לשלב את הריבון בתהליכי קבלת ההחלטות ובמעקב אחר ביצועם הנאות, עשו לראשונה אזרחי המדינות-ערים (הפוליס) ביוון, כבר כ-500 שנה לפני הספירה. מלאכת העשייה הדמוקרטית הייתה קלה יחסית באותם הימים, שכן עם הגוף הריבוני באותן ערים, נמנו רק הגברים האזרחים, ואילו לנשים ולעבדים לא הוענק מעמד של אזרח. מספרם הממוצע של האזרחים בכל פוליס לא עלה על 10,000 – 12,000 איש. את אלה ניתן היה לרכז בכיכר העיר ולהעלות לדיון נושאים מדיניים וכלכליים, שהיו מוכרעים בו במקום.

על הנציגים הנבחרים של הפוליס, אלה שנבחרו לנהל את המדינה, להוביל את צבאה למלחמה וכיו"ב, הוטלו תפקידי הביצוע של החלטות. עם כל היות השיטה דמוקרטית לעילה ולעילה, היו בה פגמים רבים:

- תיפקודה של המדינה-העיר היה אטי ומסורבל, על כי היה על בעלי התפקידים לכייל את מהות החלטות שנתקבלו (לא תמיד באותו נוסח) כדי שיוכלו לבצען.
 - האספות הכלליות הללו נפלו לא אחת קורבן לנואמים מבריקים, אך לא תמיד צודקים- של **הדמגוגים** (*).
 - כמו כן, האספה הכללית הזאת נטלה לעצמה את כל סמכויות הממשל: חקיקה, ביצוע ושיפוט – בעת ובעונה אחת.
- מסתבר כי השיטה המיוחלת הזאת של דמוקרטיה ישירה לא יכלה להחזיק מעמד עקב הסיבות המפורטות לעיל, ונדרשו למעלה מ-2,200 שנה עד שרעיון האמנה החברתית הביא להתפשטותו של רעיון שלטון הנציגים הנבחרים במערכת הפוליטית המודרנית.
- לאור הערות הביקורת שפורטו לעיל על השיטה של שלטון הנציגים, אנו מגיעים למסקנה כי אף שיטה זו איננה כליל השלמות, או כפי שניסח זאת וינסטון צ'רצ'יל: שיטת שלטון הנציגים היא השיטה הפחות רעה מכל יתר שיטות הממשל. ואכן כרגע אין באופק שיטה יעילה וטובה יותר למתן ביטוי לרצון העם (הריבון) מאשר שיטת הבחירה של נציגים בצורה הדמוקרטית ביותר. אומנם קיימים סוגי הידברות בין העם לנציגיו גם בתקופות שבין בחירות לבחירות, כמו למשל:
- מכתבים לנציג של אזור הבחירה (בבחירות רוביות) על ידי תושבי האזור.
 - פרסומים באמצעי התקשורת, של אזרחים ושל עיתונאים: ביקורת על החלטות הממשל, דברי שבח, שאלות הדורשות תשובה.
 - הרצאות ומפגשים ישירים עם נבחרים.
 - מחאות בצורה של הפגנות, שביתות, לחצים חברתיים ופוליטיים על הנבחרים ואיומים בהפסקת תמיכה כספית או תמיכה ארגונית בבחירות הבאות וכו'.
 - ארגון פניות המוניות לנבחרים אם באמצעות הדואר ואם באמצעות הצפת הטלפונים וה-E-MAIL שלהם.
- אולם כל האמצעים הללו ודומיהם אינם מייצגים את מכלול ציבור הבוחרים (הריבון) אלא בעיקר יחידים שאיכפת להם; קבוצות שנפגעות מהמשטר או ממדיניותו; קבוצות המעוניינות פוליטית להחליש את המשטר הקיים ולבוא במקומו; הוגי דעות ומתקני-עולם, המבקשים לתקן את אורח התנהלותו של המשטר וכיו"ב.
- לכן נוהגים אנשי ממשל כמו גם מדענים לומר כי משאל העם הנאמן ביותר הוא מערכת הבחירות. אולם גם בתחום זה נבעו ומתפתחות פרצות רבות:

- אחוז קטן והולך של הציבור המוכן להגיע לקלפי ולהצביע, לעתים אפילו פחות מחמישים אחוז.
- בערות, אי-ידיעה של קרוא וכתוב, אמונות תפלות, השפעה דתית, השפעה מאגית של דמגוגים (*), רכישת קולות בכסף או באיומים, כל אלה מנטרלים או מעוותים את רצונו של הריבון הבוחר ואת שיקול דעתו האובייקטיבי.
- ישנן שיטות בחירות המעוותות גם הן את רצונו המלא של הריבון הבוחר, כמו אחוז חסימה של 10% הנהוג בטורקיה והמונע מחלק נכבד של ציבור הבוחרים מלהגיע לכלל ביטוי דמוקרטי; בחירות רוביות ("המנצח לוקח את כל הקופה") הנוטלות לעתים מ-49% מכלל הבוחרים את זכות ההכרעה; ואף מקרים בהם מיעוט של מצביעים מצליח להגיע לרוב במניין הנציגים בבית הנבחרים או אף מכריע לטובתו של נשיא (כפי שקרה במניין הקולות בבחירות בשנת 2000 בין בוש הבן לבין אל גור, שהסתיים בעודף של 600 אלף קולות לטובתו של גור) למרות שזכה במיעוט הקולות של ציבור הבוחרים.

בשנת 2008 החלה תמורה מרחיקת לכת ביחסים שבין ציבור הבוחרים (הריבון) לבין נבחריו הפוטנציאליים: ברק אובמה הפעיל את האינטרנט לא רק לשם הפצת מיילים חד צדדיים לציבורי בוחרים, אלא גם לשם דיאלוג עמם ואף לשם קבלת משוב בצורה של זרם (בן מיליונים) של תרומות קטנות, והתגייסות מקבלי המיילים להתרמת בוחרים נוספים ושכנועם להצביע בעדו.

בכך נפטר אובמה באחת מהמגבלות של קבלת תרומות גדולות (ומחייבות) המוטלות על המתמודדים מצד אחד, וגיוס מקיף וזול של תומכים ששמותיהם וכתובותיהם נותרו כנכסי צאן ברזל בידיו של מטה הבחירות, לשם שימוש חוזר לכל מיני מטרות בעתיד. עד כדי כך גדול היה הסכום הכספי שזרם לקופתו של אובמה, שהוא יכול היה להרשות לעצמו לכסות את חוב הבחירות של המתמודדת הדמוקרטית העיקרית נגדו – הילארי קלינטון, בסך של 30 מיליון \$ ובכך לזכות בתמיכתה החשובה ובגיוס המפלגה כולה מאחוריו. צעד כזה היה קריטי ביותר שכן הוא עזר לסלק את שארית ההתנגדות לו במפלגה הדמוקרטית, על רקע צבע עורו.

לא עבר זמן רב ושוב פרצה לתודעת הציבור העוצמה האדירה של מיליוני אנשים, המתקשרים ומתוועדים זה לזה באמצעות הרשתות החברתיות.

(* בתואר דמגוג מכנים כיום אדם המנצל את המוני העם עקב שליטתו ברזי הנאום, כדי להביא לעצמו תועלת אישית תוך הסתה ושימוש בתכסיסים בלתי הוגנים וניצול דעות קדומות (עפ"י שלום אורן, "גלובס", 10 במרס 2002).

לפני שנעבור לניתוח המשמעות של פלישתה של הטכנולוגיה האינטרנטית לתחום הממשל והדמוקרטיה, מן הראוי שנתוודע להיקף חדירתה לפלחי האוכלוסייה השונים בעולם:

<u>שם הרשת</u>	<u>מספר המשתמשים במיליונים</u>
Facebook	700
Qzone	480
Twitter	200
Habbo	200
Renren	160
Badoo	119
Bebo	117
Vkontakte	110
Linked in	100
Myspace	100
Orkut	100
-	2,386 מיליון!!!!
-	סך הכול:

(המקור: ספי קרופסקי, מוסף הארץ- השבוע, 1 ביולי 2011)

זהו כוח אנושי ואלקטוראלי אדיר, שלא היה כמותו מעולם. הוא חולל את "האביב הערבי" בטוניס, מצרים, לוב, תימן, סוריה ובחריין – וזאת דווקא תחת משטרים אוטוקראטיים שלא מהססים לירות כדי להרוג בבני עמם; והוא עתיד להשפיע במדינות אוטוקראטיות נוספות. שכן ברגע שההמונים המפגינים אינם נרתעים יותר לנוכח סכנות ההרג מירי חיילי הממשלה, אין בידי המשטרים הללו מה לעשות אלא להיכנע.

לענייננו, כשמדובר במשטרים הדמוקרטיים, מהווה ההתפתחות הנוספת הזאת תמורה מרחיקת לכת, ולא רק בתחום גיוס תומכים או באיסוף כספים: הרשתות הללו והנוספות הקמות כמעט מדי יום ביומו, הופכות לכוח משפיע ששום ממשלה דמוקרטית לא יכולה יותר להתעלם ממנו. ניתן עתה לארגן שביתות המוניות (הרבה יותר משביתת הקוטג' בישראל), עצומות הנתמכות על ידי מיליוני אזרחים, דרישות להימנע מחקיקה מסוימת או הדורות חקיקה חדשה; דרישות לחנינה או לחילופין להחמרת העונש וכמובן עריכת משאלי דעת קהל תמידיים הן על ידי הממשלות והן על ידי יזמים חוץ-ממשלתיים - כל אלה מעמידים לרשות הריבון (העם) כלי אולטימטיבי באמצעותו הוא יכול להתערב, התערבות של ממש בשיקולי השלטון, באינטרסים שלו או בצרכים שאינם באים על

סיפוקם על ידי המשטר – וכל זאת בין בחירות לבחירות.

נותרת עדיין הבעיה של קבלת הידע על הנעשה בחוגי הממשל (בית הנבחרים והממשלה על כל זרועותיה כולל השלטון המקומי). הדרישה לשקיפות פעולותיהם של המוסדות הללו, גם אם היא נענית, אין בה ערובה שהקהל יתמצא בים הנתונים והמספרים ששקיפות כזאת יכולה להציע. דוגמה לכך הם הדו"חות של מבקר המדינה המחייבים השקעה של עמל רב של אנשי התקשורת כדי לבור מתוך אלפי הדפים את אותם האירועים הנראים להם כחשובים.

הקהל הרחב פשוט אינו בנוי לקריאה ולהתוועדות למכלול הממצאים הרבים, ונוסף לכך אין הוא ערוך מבחינה ארגונית להפוך את הממצאים השליליים לתנועת מחאה בעלת השפעה או איום על הממשל. נוסף לכך מספר המתעניינים (ובהם כל קוראי העיתונים) בנושאים הללו מהווים מיעוט קטן בקרב האוכלוסייה ונעדרי מסה חברתית המסוגלת להפוך את אי שביעות רצונם לתנועה משפיעה.

זאת ועוד: מרבית הציבור איננו מסוגל להבין את הבעיות העומדות על הפרק ואת משמעותן היישומית של ההחלטות שקיבלו המוסדות השליטים בכל תחום ותחום. גם

בתחום זה מסוגלת הטכנולוגיה המודרנית לתת מענה מעשי:

כך לדוגמה בישראל, שוקדת קבוצה של עשרות מומחי מחשב מתנדבים, על פיתוח מאגרי מידע מורכבים אותם הם הופכים לנגישים לציבור הרחב ללא תשלום. המדובר במידע העצום המיוצר על ידי הכנסת, במליאה ובוועדות, במידע המיוצר על ידי הממשלה ומשרדיה, הרשויות המקומיות וזרועות שלטוניות נוספות. חשיפת המידע בצורה עממית ומובנת לכול, תעצים את האזרחים, תשפר את תפקודם של נבחרי הציבור ואת השירות לאזרח.

כך למשל, במשרד ראש הממשלה קיים אגף שלם שתפקידו לקבל את דו"חות מבקר המדינה ולשקוד על תיקוני הפגמים שנתגלעו. הוא מפיק גל שנה דו"ח לא פחות עבה מהדו"ח של מבקר המדינה, ובו דיווח על תיקונים שבוצעו או כאלה שמחכים עדיין לביצועם. כמובן שאיש לא מתיישב כדי לעשות השוואות בין שני הדו"חות ולהעמיד את הלקחים הנובעים מהשוואה כזאת לרשות הציבור הרחב – הריבון.

קבוצת המתנדבים השיקה אתר בשם "התקציב הפתוח", המפשט את תקציב המדינה ומאפשר לערוך ניתוחים ומעקב אחר ביצוע התקציב; אתר נוסף הוא "כנסת פתוחה" המעביר נתונים מאתר הכנסת ומציג אותם בצורה ידידותית ונוחה לעיבוד, כגון: מידע משעון הנוכחות של הח"כים ופרוטוקולים משיבות המליאה והוועדות.

התפתחות כזאת, נמצאת בינתיים בראשיתה, שכן נושא השקיפות לא יכול להיות אופטימאלי כאשר חלקים גדולים של הפעילות חייבים להישאר חסויים מסיבות שונות (אגב – לא תמיד מוצדקות...). כמו כן אין טעם בפרסום מיליארדי מילים ומיליוני מסמכים

אם אין מי שיעבד אותם ויהפוך אותם לידידותיים לקורא הפשוט.
לסיכום : מלאכת העברת המידע ומידת השקיפות של הפעילות הממשלתית, נמצאת עדיין בחיתוליה כמו גם היכולת לארגן מחנות של אזרחים הרוצים לממש את זכויותיהם או את נטיות ליבם באמצעות התארגנות וירטואלית המסוגלת לאיים על המשך שלטונו של הממסד הקיים. אולם העולם הווירטואלי החדש כבר קיים והוא נמצא מאחורי דלתה של הדמוקרטיה הקלאסית. מן ההכרח ללזהות אותו, ללמוד אותו ולהכין את הכלים המתאימים לשילובו במערכת השלטונית העתידה, תוך הבטחת העקרונות הדמוקרטיים שליחם לא ינוס גם בסיטואציה העתידית של העולם הווירטואלי.